

ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ІНСТИТУТ
КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ

***ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ***

Монографія

До 55-річчя ЧТЕІ КНТЕУ

Чернівці
Мехнодрук
2021

УДК 334.012.63:330.341+334.012.64:330.341
П78

*Затверджено до друку Вченою радою
Чернівецького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету
(протокол від 30.06.2021 №13, п.13)*

Рецензенти:

Н.А. Мазур, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки підприємства Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка;

В.С. Рудницький, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри облікових технологій та оподаткування Університету банківської справи (м. Львів);

В.В. Стадник, доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту, адміністрування та готельно-ресторанної справи Хмельницького національного університету

**Проблеми і перспективи розвитку малого і середнього
П78 бізнесу** : монографія / за ред. д.е.н., професора С.Д. Лучик;
Чернівецький торговельно-економічний інститут КНТЕУ. Чернівці :
Технодрук, 2021. 400 с.
ISBN 978-617-8034-09-2

Монографія присвячена висвітленню актуальних проблем і визначенню перспектив розвитку малого і середнього підприємництва в Україні. Розкрито вітчизняний і зарубіжний досвід розвитку та підтримки малого й середнього бізнесу. Визначено сучасні тенденції та перспектив розвитку малих і середніх підприємств. Здійснена оцінка фінансової складової державного регулювання функціонування та розвитку вітчизняного малого й середнього бізнесу. Досліджено управлінські засади та обліково-аналітичне забезпечення малих і середніх підприємств. Розкрито тенденції і можливості цифровізації малого і середнього бізнесу. Висвітлено роль людського капіталу як складової соціальної політики підприємств. Розроблено пропозиції щодо перспектив розвитку малого і середнього підприємництва на національному, регіональному та галузевих рівнях.

Видання призначене для фахівців, представників бізнес-середовища, органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, громадськості, науковців, викладачів, студентів та аспірантів та усіх тих, кого цікавлять сучасні проблеми і перспективи розвитку малого і середнього бізнесу в Україні.

УДК 334.012.63:330.341+334.012.64:330.341

ISBN 978-617-8034-09-2

© Чернівецький торговельно-економічний
інститут КНТЕУ, 2021
© ПВКФ «Технодрук», 2021

.....

Монографія підготовлена колективом авторів:

Лучик С.Д. – д.е.н., професор, завідувач кафедри обліку і оподаткування Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ (Передмова; підр. 6.1; 6.2; 6.3);

Селезньова О.М. – д.ю.н., доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ (підр. 1.1);

Боровик Т.М. – старший викладач кафедри економіки, підприємництва та маркетингу Черкаського державного бізнес-коледжу (підр. 1.2, 1.3);

Урсакий Ю.А. – к.е.н., доцент кафедри менеджменту, міжнародної економіки та туризму Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ (підр. 2.1);

Вудвуд В.В. – к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи; **Гут Л.В.** – к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ (підр. 2.2);

Паламарек К.В. – к.т.н., доцент, завідувач кафедри технології та організації готельно-ресторанного бізнесу Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ (підр. 2.3);

Рилєєв С.В. – к.е.н., доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ (підр. 3.1, 3.3, 5.3);

Ковалевич Д.А. – к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ (підр. 3.2);

Чорновол А.О. – д.е.н., доцент, завідувач кафедри фінансів та банківської справи; **Томнюк Т.Л.** – к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ (підр. 3.4);

Мошковська О.А. – д.е.н., професор, професор кафедри обліку та оподаткування Київського національного торговельно-економічного університету; **Маначинська Ю.А.** – к.е.н., доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування; **Євдощак В.І.** – к.е.н., доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ (підр. 4.1, 4.2, 4.3);

Мустеца І.В. – к.е.н., доцент, начальник навчального відділу Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ (підр. 5.1);

Чубай В.М. – к.е.н, доцент, доцент кафедри обліку та аналізу Національного університету «Львівська політехніка»; **Жирнова А.О.** – магістр кафедри обліку та аналізу Національного університету «Львівська політехніка» (підр. 5.2);

Столяр Л.Г. – к.е.н., заступник генерального директора з обліку, фінансів та статистики – головний бухгалтер ТДВ «Чернівецький хімічний завод» (підр. 5.3);

Лучик В.Є. – д.е.н., професор, завідувач кафедри економічної кібернетики, інформаційної та соціокультурної діяльності НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут», **Лучик М.В.** – к.е.н., керівник напрямку з підтримки зарплатних проєктів АТ «Креді Агріколь Банк» (підр. 6.1, 6.2);

Романовська О.Л. – к.т.н., старший викладач кафедри технології та організації готельно-ресторанного бізнесу Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ (підр. 7.1);

Данилюк І.П. – к.т.н., старший викладач кафедри технології та організації готельно-ресторанного бізнесу Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ (підр. 7.2);

Багрій К.Л. – к.е.н., доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ (підр. 7.3);

Годнюк І.В. – к.е.н., доцент, викладач кафедри обліку і оподаткування; **Гуменюк І.Л.** – к.е.н., заступник директора з наукової, інноваційної та міжнародної діяльності; **Шевчук О.В.** – к.п.н., викладач кафедри економічної кібернетики, інформаційної та соціокультурної діяльності НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» (розд. 8).

ЗМІСТ

Передмова	7
Розділ 1. Вітчизняний та зарубіжний досвід розвитку та підтримки малого й середнього бізнесу	9
1.1. «Бізнес» і «підприємництво»: теоретичні та нормативно-правові засади розуміння категорій	9
1.2. Малий та середній бізнес як основа успішної економіки	20
1.3. Основні вектори розвитку малого та середнього бізнесу в Україні та світі	32
<i>Література до розділу 1</i>	52
Розділ 2. Сучасні тенденції та перспективи розвитку малого та середнього підприємництва: національний, регіональний та галузеві рівні	58
2.1. Світовий досвід кластеризації та її роль в інноваційній економіці	58
2.2. Стан та шляхи розвитку малого і середнього бізнесу в Чернівецькій області	73
2.3. Розвиток туризму та готельного бізнесу м. Чернівці в умовах кризових ситуацій	95
<i>Література до розділу 2</i>	120
Розділ 3. Фінансова складова державного регулювання функціонування та розвитку малого й середнього бізнесу в Україні	125
3.1. Системи заходів державного регулювання та державної фінансової підтримки суб'єктів малого та середнього підприємництва	125
3.2. Кредит як джерело фінансових ресурсів забезпечення потреб підприємств малого та середнього бізнесу ...	140
3.3. Бюджетування як елемент фінансового контролінгу	152
3.4. Фінансовий інструментарій державної підтримки малого та середнього бізнесу в умовах пандемії	170
<i>Література до розділу 3</i>	186
Розділ 4. Управлінські засади та пріоритети розвитку малого й середнього бізнесу	195
4.1. Розвиток малого й середнього бізнесу – пріоритет Уряду України	195
4.2. Розширення доступу МСП до фінансування – важливий напрям Стратегії розвитку МСП	209

6	ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ	
4.3.	Управління малим і середнім бізнесом в умовах цифровізації та оцінка ділового середовища	220
	<i>Література до розділу 4</i>	228
Розділ 5. Обліково-аналітичне забезпечення управління підприємствами малого та середнього бізнесу		233
5.1.	Облікове забезпечення управління підприємствами малого бізнесу	233
5.2.	Удосконалення методології аналізу ефективності діяльності підприємства	248
5.3.	Звіт про управління як основний інструмент впливу на розвиток українських підприємств	266
	<i>Література до розділу 5</i>	278
Розділ 6. Тенденції і можливості цифровізації малого і середнього бізнесу		284
6.1.	Теоретичні аспекти цифровізації діяльності суб'єктів господарювання	284
6.2.	Стан та проблеми впровадження цифровізації на підприємствах малого і середнього бізнесу	290
6.3.	Трансформації професії бухгалтера в умовах цифровізації	306
	<i>Література до розділу 6</i>	319
Розділ 7. Перспективи розвитку харчових технологій та сфери гостинності: національні й регіональні особливості		322
7.1.	Впровадження інноваційних методів виробництва кондитерських виробів зі зниженим глікемічним індексом	322
7.2.	Перспективи використання вітчизняних дрібних риб у технологіях харчових виробництв	337
7.3.	Вплив пандемії Covid-19 на туристичну галузь світу: економічні наслідки та перспективи	354
	<i>Література до розділу 7</i>	376
Розділ 8. Розвиток людського капіталу як складової соціальної політики підприємств в інклюзивному середовищі		384
	<i>Література до розділу 8</i>	397

РОЗДІЛ 3

ФІНАНСОВА СКЛАДОВА ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ МАЛОГО Й СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

3.1. Системи заходів державного регулювання та державної фінансової підтримки суб'єктів малого та середнього підприємництва

Малий і середній бізнес – це цілий клас суспільства, який створює позитивний настрій в житті країни, це сектор, від якого залежить розвиток життя і благополуччя, без перебільшення, більшості населення держави і ця потреба буде активно зростати. Малий бізнес відіграє важливу роль у розвитку економіки України, а також у вирішенні політичних і соціальних проблем. Це сектор економіки, який досить швидко розвивається. Малий і середній бізнес в економіці України сьогодні є її невід'ємною частиною. Розвиток бізнесу робить істотний вплив на такі показники, як економічне зростання, прискорення науково-технічного прогресу, організація нових робочих місць, забезпечення ринку необхідними товарами для задоволення споживчого попиту тощо.

Сучасна практика управління економікою високорозвинених зарубіжних країн показує, що держава регулює основні соціально-економічні процеси, в тому числі і в сфері підприємництва. Державне регулювання засноване на поєднанні ринкового саморегулювання і державного управління. Теоретична база цієї політики заснована на теоретичних положеннях різних бізнес-шкіл. Таким чином, школа Дж. М. Кейнса виходить з того, що ринкова економіка не може бути повністю самоорганізованою і тому вимагає значного державного втручання. Дж. М. Кейнс обґрунтував необхідність державного регулювання економічних процесів на основі ринкових відносин [30]. Концепція пов'язана з ідеєю розширення ємності ринку за рахунок задоволення платоспроможного попиту.

Складна економічна ситуація, пов'язана з уповільненням економічного зростання, зростанням інфляції і бюджетним дефіцитом в декількох світових державах після Другої світової війни,

викликала необхідність зміни моделі економічного розвитку. На зміну кейнсіанському напрямку в макроекономіці прийшла неокласична модель, заснована на принципі свободи та запереченні активної ролі держави. Представники цієї школи, які не згодні з ідеями Дж. М. Кейнса, розглядають ринкову систему як модель самоорганізації, яка може краще гарантувати економічне зростання. Серед напрямків неокласичної школи можна виділити два напрямки: «монетаризм» та «економіка пропозиції».

Представник монетаризму М. Фрідман виходив з того, що держава повинна контролювати дотримання «правил гри» ринковими одиницями і регулювати процеси грошового обігу [13]. Отже, монетаристи були проти розширення економічних функцій держави. Держава відіграє пасивну роль у валютній моделі, забезпечуючи усунення бар'єрів, що заважають законам про вільну конкуренцію працювати на ринку.

Інституційна теорія, що відстоюється видатними вченими, такими як Т. Веблен, В. Мітчелл, Д. Коммонс, захищає змішану економіку і пропонує ідею корпоративного контролю над підприємництвом. Інституціоналісти відкинули розуміння ринкової економіки як системи рівноваги і інтерпретували її як систему, що розвивається. Як і у класиків, їх концепція заснована на тезі про брак ресурсів, в результаті чого економічні одиниці вступають у конфлікт із-за їх використання. Цей конфлікт може бути вирішений за допомогою транзакцій, які є базовими інститутами суспільства і держави [12].

Неоінституціоналісти (Р. Коуз, О. Вільямсон, Д. Норт), чия доктрина заснована на витратах взаємодії між людьми, виходять з тези про те, що комерційні одиниці намагаються мінімізувати транзакційні витрати в своїй економічній діяльності відповідно до принципу раціональності. З цією метою вони розвивають інститути, які інтерпретуються у неоінституціональному аналізі як «штучні обмеження, які структурують політичну, економічну і соціальну взаємодію» [53]. Отже, ефективність установ може бути досягнута за рахунок мінімізації витрат.

Тому будь-яка економічна модель розвитку національної ринкової економіки вимагає створення правової основи для

ефективного функціонування ринку, формування «правил гри». При виконанні цієї важливої функції держави виникає завдання правового регулювання підприємницької діяльності. Основними документами, що гарантують державне регулювання економіки, є закони і постанови, в тому числі укази Президента, постанови Уряду, відомчі нормативні документи.

Як відзначають деякі дослідники, правова база державного регулювання економіки ще недостатньо розвинена. Наприклад, існує гостра необхідність у розробці інструментів регулювання, таких як ціноутворення, планування, включаючи цільове програмування і т. д. [12].

Термін «державна підтримка» та «державне регулювання» ще не отримали чіткого тлумачення в науковій літературі. В основному таке визначення цього поняття дають вчені-юристи в області теорії і конституційного права або комерційного права. Так, С. Чістов розділяє державну підтримку підприємництва та його державне регулювання в межах державної підприємницької політики [93, с. 105]. Такої ж думки дотримується і Т. Гандилов, який відрізняє державне нормативне регулювання від системи державної підтримки малого підприємництва [63, с. 56].

Аналіз наукової літератури свідчить, що ці терміни взаємопов'язані, навіть більше, державна підтримка є складовою частиною державного регулювання. Саме тому ми погоджуємося з В. Лаптевим та С. Занковським, які акцентують увагу на тому, що державна підтримка є частиною державного регулювання економіки і визначається як сукупність організаційних, правових, економічних та інших заходів впливу на розвиток господарської діяльності та вирішення соціальних проблем [41, с. 124]. Схожої думки дотримуються О. Прутська та Ю. Ярова, які розглядають державну підтримку в межах державного регулювання як «спосіб впливу на суб'єкти господарювання, спрямований на вирішення певних завдань розвитку економіки шляхом застосування сукупності інструментів і форм» [68, с. 114].

З наведених визначень випливає, що державне регулювання є невід'ємною складовою частиною регулювання підприємницької діяльності, а державна підтримка відіграє суттєву роль не тільки в

умовах кризи, а й для розширення та розвитку діяльності суб'єктів малого та середнього підприємництва (МСП). На підставі проведеного аналізу можна запропонувати альтернативне визначення державного регулювання підприємницької діяльності. Державне регулювання підприємницької діяльності – це діяльність державних інститутів з регулювання економічних відносин між компаніями з метою створення сприятливого ділового середовища і сталого розвитку економіки та суспільства.

Механізм державного регулювання підприємницької діяльності має такі особливості:

1. Державне регулювання підприємницької діяльності – це діяльність держави, що має свої суб'єкти та сфери діяльності.

2. Питання державного регулювання в першу чергу стосуються законодавчих та виконавчих органів. Крім того, можна встановити такі суб'єкти: судова влада, Національний банк України, Державна фіскальна служба України, консультаційні ради, а також суб'єкти економічної діяльності, тобто підприємці – індивідуальні та колективні, їх асоціації, спілки, об'єднання.

3. Предметом державного регулювання господарської діяльності є економічні відносини між суб'єктами господарської діяльності, окремими видами господарської діяльності та окремими засобами (інструментами), за допомогою яких здійснюється державне регулювання цін товарів і послуг, планування, грошовий обіг тощо.

4. Метою державного регулювання в економічній сфері є вирішення низки конкретних завдань, за допомогою яких повинні реалізовуватися функції держави в економічній сфері. В якості основної мети можна вказати створення найкращих умов для розвитку економіки і підприємництва.

5. Методи державного регулювання в економіці. Методи державного впливу на економіку поділяються на прямі й непрямі. Прямі методи державного регулювання пов'язані з використанням адміністративних засобів впливу на економічні відносини. Вони характеризуються прямим адміністративним і відомчим впливом державних органів на регульовані відносини і поведінку зацікавлених осіб, наприклад, державна реєстрація, ліцензії і т. д. Непрямі методи

державного регулювання спрямовані на стимулювання процесу розвитку бізнесу, створення сприятливого зовнішнього середовища для діяльності і стимулювання успішної діяльності суб'єктів. До них відносяться: проведення грошово-кредитної політики, лібералізація податкового законодавства, законів про амортизацію тощо,

Протягом 2013-2019 років, тобто до порушення макроекономічної стабільності через поширення пандемії COVID-19, спостерігається незначна, проте позитивна динаміка розвитку суб'єктів малого та середнього підприємництва в Україні (табл. 3.1). Значення усіх показників, насамперед частки малого підприємництва у загальній структурі підприємництва (98,8-99,2 %), є достатньо вагомими. Підтвердженням того, що МСП є рушійною силою розвитку національної економіки є те, що частка виробленої продукції (товарів, послуг) суб'єктами малого та середнього підприємництва складає 64,1 % (у 2019 році), а частка найманих працівників у малому та середньому підприємстві за 2019 рік склала 77,9 % [19]. Така динаміка показників МСП в Україні свідчить не стільки про його підтримку з боку держави або створення сприятливих умов розвитку, скільки про його непереборне бажання функціонувати й боротися за виживання.

Ефективне управління бізнесом можливе лише при сприятливому зовнішньому середовищі. Зовнішнє середовище підприємництва являє собою сукупність сприятливих соціальних, економічних, правових і психологічних умов, які формуються, в тому числі, певною державною політикою, спрямованою на їх успішне формування і розвиток. Формування сприятливого зовнішнього середовища – процес керований. Практика управління не може бути розпорядчою або адміністративною. В основі даної практики лежать заходи, пов'язані не з прямим впливом на компанії, а зі створенням умов для їх виникнення.

Таблиця 3.1

**Динаміка основних показників суб'єктів малого та
середнього підприємництва в Україні за 2013-2019 роки**

№ з/п	Показники	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.	Обсяг виробленої продукції (товарів, послуг) суб'єктами малого підприємництва, млрд грн	513,6	616,1	745,1	1014,2	1319,3	1605,4	1971,2
2.	Частка виробленої продукції (товарів, послуг) суб'єктами малого підприємництва, %	19,8	21,3	21,6	24,0	24,7	25,9	28,2
3.	Обсяг виробленої продукції (товарів, послуг) суб'єктами середнього підприємництва, млрд грн	942,9	1046,7	1264,9	1622,3	1970,2	2248,0	2507,6
4.	Частка виробленої продукції (товарів, послуг) суб'єктами середнього підприємництва, %	36,4	36,3	36,7	38,5	37,0	36,2	35,9
5.	Частка виробленої продукції (товарів, послуг) суб'єктами малого та середнього підприємництва, %	56,2	57,6	58,3	62,5	61,7	62,1	64,1
6.	Частка малого підприємництва у структурі підприємництва, %	98,8	99,1	99,2	99,2	99,1	99,1	99,0
7.	Кількість суб'єктів малого підприємництва, тис. од.	1702,2	1915,1	1958,4	1850,1	1789,4	1822,7	1923,0
8.	Частка середнього підприємництва у структурі підприємництва, %	1,1	0,9	0,8	0,8	0,9	0,9	0,9

Продовження табл. 3.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
9.	Кількість суб'єктів середнього підприємництва, тис. од.	19,2	16,6	15,5	15,1	15,3	16,5	18,1
10.	Кількість найманих працівників у малому підприємстві, тис. осіб	2843,9	2420,8	2098,1	2227,1	2393,3	2603,1	2595,8
11.	Частка найманих працівників у малому підприємстві, %	34,3	34,1	32,6	34,5	36,4	37,4	35,6
12.	Кількість найманих працівників у середньому підприємстві, тис. осіб	3051,8	2764,1	2630,9	2648,3	2621,7	2782,4	3087,0
13.	Частка найманих працівників у середньому підприємстві, %	36,9	38,9	40,9	41,0	39,9	40,0	42,3
14.	Частка найманих працівників у малому та середньому підприємстві, %	71,2	73,0	73,5	75,5	76,3	77,4	77,9

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [19].

Створення сприятливих умов для розвитку підприємництва одна з пріоритетних завдань в діяльності Уряду, а також в діяльності органів влади на регіональному та загальнодержавному рівнях.

Державна підтримка підприємництва – це свідоме створення економічних і правових умов, стимулів для розвитку бізнесу і вкладення матеріальних і фінансових ресурсів в цю сферу на пільгових умовах. В останні десятиліття в Україні склалася система державної підтримки підприємництва, структура якої також типова для всіх країн з розвинутою ринковою економікою. Основними елементами цієї системи є:

1. Державні законодавчі акти в підтримку і розвиток підприємництва. Нормативно-правова база, що встановлює особливі умови для діяльності компаній, регулює форми й умови їх підтримки і процесів прийняття рішень. Вона також включає в себе правоохоронні механізми, що забезпечують дотримання законності і

рівність представників малого та середнього підприємництва (МСП) при взаємодії з державними органами та іншими підприємствами.

Правовою основою підтримки і розвитку МСП в даний час є Закон України від 22 березня 2012 р № 4618-VI «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» [8]. Цей Закон визначає правові й економічні засади державної політики у сфері підтримки та розвитку малого і середнього підприємництва.

Закон визначає форми, умови і процедури підтримки МСП. Ця підтримка включає фінансову підтримку, інформаційну та консультаційну підтримку суб'єктів малого і середнього підприємництва. Крім того, співробітники отримують підтримку в області навчання, перенавчання та підвищення кваліфікації, підтримки в області інновацій і промислового виробництва, підвищення рівня майстерності та підтримки компаній, які займаються економічною і сільськогосподарською діяльністю в цій галузі.

Надання фінансової державної підтримки здійснюється спеціально уповноваженим органом у сфері розвитку малого і середнього підприємництва, іншими органами виконавчої влади, Верховною Радою Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, Українським фондом підтримки підприємництва та іншими загальнодержавними фондами, регіональними та місцевими фондами підтримки підприємництва.

Фінансова державна підтримка надається за рахунок державного та місцевих бюджетів. Основними видами фінансової державної підтримки є:

- 1) часткова компенсація відсоткових ставок за кредитами, що надаються на реалізацію проєктів суб'єктів малого і середнього підприємництва;
- 2) часткова компенсація лізингових, факторингових платежів та платежів за користування гарантіями;
- 3) надання гарантії та поруки за кредитами суб'єктів малого і середнього підприємництва;
- 4) надання кредитів, у тому числі мікрокредитів, для започаткування і ведення власної справи;

- 5) надання позик на придбання і впровадження нових технологій;
- 6) компенсація видатків на розвиток кооперації між суб'єктами малого і середнього підприємництва та великими підприємствами;
- 7) фінансова підтримка впровадження енергозберігаючих та екологічно чистих технологій;
- 8) інші види не забороненої законодавством фінансової державної підтримки.

Порядок використання коштів державного бюджету для фінансової державної підтримки суб'єктів малого і середнього підприємництва затверджується відповідно до вимог бюджетного законодавства [66].

Інформаційна підтримка МСП, що складають інфраструктуру підтримки МСП, здійснюється органами державної влади та місцевого самоврядування у формі створення національних і місцевих веб-сайтів інформаційних систем, а також офіційної інформаційної підтримки МСП в Інтернеті, в сферах інформації та телекомунікацій.

Інформаційні системи, офіційні веб-сайти для підтримки інформації МСП в Інтернеті, а також інформаційні та телекомунікаційні мережі будуть створені для надання інформації МСП, що становить допоміжну інфраструктуру.

2. Система державних інститутів, яка представляє собою сукупність державних інституціональних структур, відповідальних за розвиток підприємництва, що забезпечують реалізацію державної політики в цій сфері і регулюють сферу малого і середнього бізнесу та управління інфраструктурою, необхідного для їх підтримки. Державні інституційні структури підтримки підприємництва, які відповідають за реалізацію державної політики, грають сполучну, координуючу і регулюючу роль в реалізації всієї системи підтримки підприємництва, включаючи державні і ринкові структури і механізми.

Основними державними органами, які регулюють і підтримують підприємництво, є: Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, спеціально уповноважений орган у сфері розвитку малого і середнього підприємництва, інші центральні органи виконавчої влади, місцеві державні адміністрації, органи місцевого

самоврядування. Національні, регіональні (міжрегіональні), галузеві (міжгалузеві) і місцеві програми розвитку і підтримки МСП є основним інструментом реалізації національної політики регулювання і підтримки МСП.

3. Інфраструктура підтримки підприємництва – система спеціалізованих установ (комерційних і некомерційних), що реалізують національні програми розвитку комерційних одиниць і регіональні програми розвитку комерційного підприємництва та розвитку бізнесу. Компанії, які створюють умови для створення комерційних підприємств, підтримують їх і виступають в якості постачальників (виконавців, підрядників) для закупівлі товарів, робіт і послуг для задоволення потреб держави і суспільства.

Крім зазначених компаній, інфраструктура підтримки комерційних компаній також включає центри та агентства з розвитку підприємництва, державні та муніципальні фонди для підтримки підприємництва, а також фонди заохочення позик, фонди акцій і закриті фонди, пайові інвестиційні фонди, які забезпечують інвестиції для малих і середніх підприємств, технопарків, наукових парків, інноваційних та технологічних центрів, бізнес-інкубаторів, торгових палат і центрів ремесел, субпідрядників, центрів маркетингу, навчання та підтримки бізнесу, агентств підтримки експорту, лізингових компаній, консультаційних центрів, індустріальних і агропромислових парків, центрів комерціалізації технологій, центрів колективного доступу до високотехнологічного обладнання, інжинірингових центрів, центрів промислового дизайну, трансферу технологій, кластерного розвитку, державні технічні засоби на підтримку науки та технологій, інноваційної діяльності, ведення діяльності відповідно до законодавства України, мікрофінансових установ тощо.

В інфраструктуру підтримки малого і середнього підприємництва органічно інтегровані бізнес-центри, бізнес-інкубатори, інноваційні бізнес-інкубатори, науково-технологічні центри, центри трансферу технологій, фонди підтримки малого підприємництва, лізингові компанії, консультативні центри, інші підприємства, установи та організації, основним завданням яких є сприяння розвитку малого і середнього підприємництва.

Таким чином, можна сказати, що в даний час в Україні існує розвинена інституціональна система, яка регулює і підтримує бізнес-одиниці. В основі цієї системи лежать державні інститути: Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, спеціально уповноважений орган у сфері розвитку малого і середнього підприємництва, інші центральні органи виконавчої влади, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування. Державна підтримка суб'єктів малого і середнього підприємництва та об'єктів інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва включає фінансову, інформаційну, консультаційну підтримку, у тому числі підтримку у сфері інновацій, науки і промислового виробництва, підтримку суб'єктів малого і середнього підприємництва, що провадять експортну діяльність, підтримку у сфері підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації управлінських кадрів та кадрів ведення бізнесу [65].

На додаток до інфраструктури підтримки підприємництва, створюваної державними установами, існує ринкова інфраструктура підтримки підприємництва, яка побудована і функціонує на основі ринкових відносин. Організації ринкової інфраструктури, надаючи послуги підприємцям, природним чином вплітаються в бізнес-середовище і ведуть свою власну комерційну діяльність.

Багато чого зроблено для розвитку малого і середнього бізнесу, але є і недоліки, і деякі напрями вимагають коректування:

- поряд з вищесказаним, істотною проблемою для розвитку бізнесу, як і раніше, є нестача кваліфікованих кадрів;

- серйозної уваги потребують питання зниження податкового навантаження на малий і середній бізнес;

- відсутність інвестиційних програм на регіональному рівні негативно позначається на стані малого і середнього бізнесу;

- незважаючи на вжиті заходи, робота з розвитку малого та середнього бізнесу працездатного населення з обмеженими можливостями в країні недостатньо ефективна;

- проведене дослідження вказує на необхідність посилення державної політики у сфері підтримки малого бізнесу.

Україна має величезний потенціал для розвитку малого і середнього бізнесу. Послідовна робота держави в цьому напрямку

дозволить провести якісні перетворення бізнес-середовища та підвищити ефективність малого і середнього бізнесу.

Як першочергові заходи підтримки малого бізнесу на державному рівні необхідно:

- з представниками малого бізнесу організувати спільну роботу з визначення оптимального розміру податкового навантаження;

- для підприємців-початківців розробити систему бізнес-інкубаторів;

- сформувати правову базу для мікропідприємств,

- для просування підприємницької діяльності використовувати можливості соціальної реклами [66].

Система регулювання та підтримки малого бізнесу на регіональному рівні грає важливу роль у функціонуванні та розвитку підприємництва. Форми і методи реалізації регіональної політики щодо малого бізнесу залежать як від прийнятих на державному рівні заходів, так і визначаються специфікою кожного конкретного регіону і цілями її розвитку.

Велике значення в системі адміністративного впливу мають конкретні форми і методи взаємовідносин органів влади з представниками бізнесу, а також механізм його підтримки. Однією з основних форм допомоги в розвитку підприємництва, особливо на початковому етапі, є надання кредитів суб'єктам господарської діяльності.

На сьогоднішній день існують наступні основні проблеми у взаєминах банків і малого бізнесу. Для банків малопривабливі представники малого бізнесу, так як робота з цією категорією бізнесу є працемістка, з високим рівнем ризику і відносно низьким рівнем доходів. Однак нинішні умови функціонування банківської системи вимагають від кредитних організацій переорієнтації на кредитування реального сектора, в тому числі малого бізнесу.

Отримати позику в банку для малого бізнесу, як і раніше, досить складно, часто підприємці звертаються в спеціалізовані мікрокредитні організації. Вони в більшості випадків не обтяжують себе скрупульозною перевіркою документів, а дають гроші практично кожному, хто до них звернувся. Однак розмір ставки та інші умови кредитування, які вони пропонують, часто дуже великі

для підприємця, і він стає банкрутом. За даними опитування вітчизняних підприємців, 58 % респондентів вважають, що найбільший негативний вплив на бізнес зробило підвищення ставок по кредитах [19]. Хоча тут слід згадати про програму «Доступні кредити 5-7-9 %». Варто зазначити, що за задумом програма мала стати для підприємців джерелом дешевих кредитних коштів, які б простимулювали відкриття нових компаній та створення додаткових робочих місць для економіки. Але за час існування програми змінилася її початкова мета, тож замість фінансування проєктів підприємців-початківців, кошти використовуються для підтримки діючого бізнесу під час пандемії. Окрім інвестиційної складової, актуальним для підприємців стала можливість взяти кредит на рефінансування попередньо виданих кредитів та покриття своїх постійних витрат. Серед виданих кредитів переважають невеликі суми. Так, 50 % представників малого бізнесу вдалося отримати до 500 тисяч кредиту, 20 % – від 500 тисяч до 1 млн грн, 17 % – від 1 млн до 3 млн і ще 13 % отримали кредит на суму, що перевищує 3 млн грн.

Дана проблема багато в чому пов'язана з відсутністю у банків ефективних технологій кредитування малого бізнесу, що посилюється низьким рівнем освіти самих підприємців і, як наслідок, низькою обґрунтованістю бізнес-планів. Якісний бізнес-план дозволить оцінити не тільки ефективність використання позикових коштів, а й обізнаність клієнта про свій бізнес. Так у 2020 році відсоток відмов в участі у програмі склав 27 %, а це майже кожен четвертий підприємець. Однак тішить те, що протягом року програма доповнювалась новими компонентами, було розширено список банків та спрощено умови для учасників. Тож, робота уряду над програмою не зупиняється і про це свідчать цифри Держбюджету 2021 року. Зокрема, Фонду розвитку підприємництва на компенсацію відсоткових ставок буде виділено 2 млрд грн, а на державні портфельні гарантії – 10 млрд грн.

Проте фактично, для більшості банків кредитування малого бізнесу є лише одним із способів диверсифікації їх активів, а не пріоритетом.

До числа найбільш оптимальних для малого бізнесу видів кредитування можна віднести кредитування за існуючими процентними ставками в комерційних банках без надання застави, при якому держава виступає поручителем за кредитами, а так само надання кредитів за зниженими відсотковими ставками, за якими уряд відшкодовує банку різницю у виплаті відсотків.

Для створення сприятливого середовища та підтримки малого бізнесу необхідна ефективна схема державної підтримки малого бізнесу в частині:

- розробки правової бази для активного розвитку малого бізнесу в формі некомерційних організацій і кредитних кооперативів;

- реалізація програм підтримки малого бізнесу з використанням механізмів гарантованого кредитування за рахунок бюджетних коштів;

- внесення змін до нормативної бази кредитних організацій з метою створення оптимальних вимог до комерційних банків, які надають кредити малому бізнесу;

- створення систем поділу ризиків, за допомогою яких малі підприємства з високих кредитних ризиків могли знизити його за рахунок державної фінансової підтримки і поділу ризику на державу.

В рамках ринкових механізмів регулювання необхідно реалізувати низку заходів щодо стимулювання попиту на продукцію малого бізнесу, встановивши можливість поділу державного замовлення на кілька лотів з метою залучення суб'єктів малого бізнесу до аукціонів, включення в обов'язкові умови державних контрактів на залучення малого бізнесу в якості субпідрядника.

На концептуальному рівні слід розробити законодавство про державну підтримку малого бізнесу на основі наступних основних положень:

- зберегти спеціальний закон про малий бізнес, який повинен встановлювати критерії для малого бізнесу, а також права малого бізнесу, відмінні від прав інших суб'єктів підприємництва;

- закон повинен містити норми, що гарантують суб'єктам малого підприємництва стабільні умови для розвитку їх діяльності;

правила, що передбачають надання підтримки або пільг підприємцям, повинні бути правилами прямої дії, тобто їх отримання не повинно залежати від суб'єктивного рішення якого-небудь уповноваженого органу або посадової особи.

На регіональному рівні слід звернути увагу на наступні завдання, що сприяють формуванню системи державної підтримки малого бізнесу:

- виявлення і закріплення стабільного джерела бюджетних асигнувань на підтримку малого підприємництва, а також розробка раціональних механізмів використання виділених коштів;

- використання муніципальної власності і майнових прав в різних формах в інтересах малих підприємств, розподіл майна (в тому числі земельних ділянок) для розміщення інфраструктури підтримки малого бізнесу, раціональне використання існуючих виробничих потужностей;

- обмеження діяльності судових, контрольних та правоохоронних органів з метою правового захисту інтересів малого бізнесу, забезпечення їх безпеки і захисту прав власності;

- поліпшення освіти і пропаганди, спрямованих на стимулювання малого бізнесу, підготовку людей до створення власного бізнесу, формування відповідної громадської думки і перепідготовку державних службовців;

- налагодження взаємодії бізнес-асоціацій з державними органами, в тому числі на основі спеціальних угод.

Органи регіональної влади повинні здійснювати цілеспрямовану діяльність щодо забезпечення збереження та зростання інвестиційної привабливості суб'єктів господарювання, забезпечувати сприятливі умови підприємницької діяльності, а також приділяти значну увагу боротьбі з бюрократизмом і корупцією щодо підвищення доступності кредитних ресурсів.

Складна соціально-економічна ситуація, що склалася в країні, змушує шукати ті важелі, які могли б позитивно вплинути на тенденції розвитку вітчизняної економіки, створити умови для сталого зростання та інноваційної орієнтації. Ці важелі включають

вдосконалення правової та інституційної бази держави та місцевого самоврядування, усунення недоліків, які є важливою причиною, а іноді й основною причиною недостатньо ефективного регулюючого впливу на різні економічні та соціальні процеси в країні. Особливо це стосується економічних одиниць, які менш захищені від негативного впливу лазівок і протиріч в законодавстві. Виходячи з усього світового досвіду, саме МСП є важливим об'єктом державного регулювання і підтримки і тому багато в чому залежать від її ефективності.

У той же час можна використовувати загальний термін «державна підтримка малих і середніх підприємств», що означає деяку неточність, оскільки ця підтримка фактично надається державою та місцевою владою. Формально малий бізнес не може скаржитися на неувагу влади на всіх рівнях. Створення рівних умов, сприятливих для виходу на ринок всіх комерційних підприємств, скорочення бюрократії та усунення адміністративних перешкод, жорстке регулювання контрольних функцій органів влади на всіх рівнях, підвищення ефективності державної допомоги є основною складовою законодавчої роботи щодо вдосконалення підприємництва в країні.

Таким чином, проблеми суб'єктів малого бізнесу, незважаючи на вжиті з боку держави зусилля, залишаються незмінними протягом ряду років. Для того, щоб підприємства малого бізнесу змогли зайняти своє місце в національній економіці і збільшити свою частку у ВВП, необхідний комплексний соціально-економічний підхід, широке використання інструментів державного регулювання, консолідація зусиль щодо підтримки його розвитку органами державної влади та місцевого самоврядування.

3.2. Кредит як джерело фінансових ресурсів забезпечення потреб підприємств малого та середнього бізнесу

В умовах трансформаційних змін економіки в Україні, одним із головних завдань виступає функціонування малого та середнього

надає гарантії по кредитах малому і середньому бізнесу (близько 60 % від усієї суми кредитів, які беруть клієнти), причому максимальна сума такої гарантії становить до 1 мільйона євро, а вартість – перший рік безкоштовно, а другий – 0,5 % [81].

Таким чином, враховуючи деформовані пандемією умови економічної діяльності, для підтримки малого та середнього підприємництва на сучасному етапі економічного розвитку в Україні необхідна активізація державних програм, спрямованих на інформаційно-консультативну допомогу та кредитну підтримку суб'єктів малого бізнесу.

Література до розділу 3

1. Апчерч А. Управленческий учет: принципы и практика / Пер. с англ.; под ред. Я. В. Соколова, И. А. Смирновой. Москва : Финансы и статистика, 2002. 951 с. URL: <http://ecsocman.hse.ru/text/33715218/> (дата звернення: 26.05.2021).
2. Банковские кредиты в Германии для начинающих предпринимателей. Investing Berlin. URL: <http://www.investingberlin.com/financing/crediti-v-germanii/> (дата звернення: 01.09.2021).
3. Бердар М. М. Фінансовий контролінг як складова системи управління стійким розвитком підприємства. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 18. С. 33–37.
4. Бланк И. А. Финансовый менеджмент : учеб. курс. 2-е изд., перераб. и доп. Киев : Эльга, Ника-Центр, 2004. 655 с. URL: <https://studfile.net/preview/5674338/> (дата звернення: 12.05.2021).
5. Бочаров В. В. Коммерческое бюджетирование : учебник. Санкт-Петербург : Питер, 2013. 368 с.
6. Бригхем Ю., Гапенски Л. Финансовый менеджмент. Полный курс в 2-х томах : учебное пособие. Т. 2. / Пер. с англ.; под ред. В. В. Ковалева. Санкт-Петербург : Экономическая школа, 2005. 669 с.
7. Букатюк У. Підтримати малий бізнес. Як Україна відстала від світу. Еспресо. 11.07.2017. URL: https://espresso.tv/article/2017/07/11/malyu_seredniy_biznes (дата звернення: 01.09.2021).
8. Варналій З. С. Інститути фінансової підтримки малого підприємництва України: сутність, генеза, перспективи. Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. 2008. Вип. 5. С. 14-24.

9. Вовчак О. Д., Руцишин Н. М., Андрейків Т. Я. Кредит і банківська справа: підручник. Київ : Знання, 2008 р. 564 с.
10. Водолазов А. Н. О бюджетировании: кратко и ясно. Экономические науки. 2014. № 7. URL: https://budtech.ru/budgeting_briefly.html (дата звернення: 16.05.2021).
11. Волгин В.В. Индивидуальный предприниматель: Практическое пособие. 6-е изд., перераб. и доп. Москва: Дашков и К, 2010. 497 с.
12. Волосович С., Апостолюк О. Інституційна модернізація державної фінансової підтримки малого бізнесу. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. Київ. 2016. № 6 (110). С. 81-91.
13. Воротін В.Є. Макроекономічне регулювання в умовах глобальних трансформацій : монографія. Київ : УАДУ, 2002. 392 с.
14. Герасимчук З.В., Мірошніченко О. В., Онікієнко В. В. Малий та середній бізнес як сфера зайнятості: методологія, аналіз, проблеми розвитку / За ред. В. В. Онікієнка. К.: УІСД, 2002. 116 с.
15. Глинская О. С. Концепция контроллинга денежного потока. Аудит и финансовый анализ. 2020. № 3. URL: https://auditfin.com/fin/2020/3/09_04.pdf (дата звернення: 26.05.2021).
16. Голов С. Ф. Управлінський облік : підруч. 2-ге вид. Київ : Лібра, 2004. 704 с
17. Головне управління Державної податкової служби України у Чернівецькій області: веб-сайт. URL: <http://www.cv.tax.gov.ua> (дата звернення: 26.05.2021).
18. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 01.09.2021).
19. Державна служба статистики України: офіц. веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 16.06.2021).
20. Догадайло Я. В. Методи бюджетного планування в підприємстві. *Економіка транспортного комплексу*. 2016. Вип. 28. С. 52–68. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ektk_2016_28_7 (дата звернення: 10.05.2021).
21. Додана вартість за витратами виробництва підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства (2012-2019). Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 01.09.2021).

22. Звіт АТ КБ «ПриватБанк» за 2018-2020 р. URL: <https://privatbank.ua/about/finansovaja-otchetnost> (дата звернення: 06.06.2021).

23. Звіт про фінансову стабільність. Національний банк України. Червень, 2021. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2021-N1.pdf?v=4 (дата звернення: 01.09.2021).

24. Ивашкевич В. Б. Бухгалтерский управленческий учет : учебник для ВУЗов. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Юристъ, 2011. 576 с.

25. Івахненко С. В. Мелих О. В. Фінансовий контролінг: методи та інформаційні технології. Наукове видання. Київ : Знання, 2009. 319 с.

26. Ілляшенко Т. О., Ілляшенко К. В., Скобенко М. В. Бюджетування як напрямок удосконалення системи управління діяльністю підприємств. Вісник Сумського державного університету. Сер. Економіка. 2012. № 3. С. 36–44. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/29735> (дата звернення: 14.05.2021).

27. Ільїна С. Б., Журба Т. С. Контролінг процесів господарської діяльності в харчовій промисловості : навч. посіб. Київ : Професіонал, 2008. 592 с. URL: https://pidru4niki.com/1584072014188/finansi/kontroling_protseviv_gospodarskoyi_diyalnosti (дата звернення: 16.05.2021).

28. Как МСБ в Европе находят инвестиции и финансирование. Бизнес. 06.04.2017. URL: <https://biz.nv.ua/finance/kak-msb-v-evrope-nahodjat-investitsii-i-finansirovanie-914654.html> (дата звернення: 01.09.2021).

29. Квасницька Р. С., Джерелейко С. О. Концептуальні підходи до визначення поняття «бюджет підприємства». *Вісник Хмельницького національного університету*. 2010. № 1, Т. 1. С. 30–33.

30. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег. Москва : Прогресс, 1978. 224 с.

31. Кількість підприємств на 10 тис. осіб наявного населення за їх розмірами за регіонами у 2019 році. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/fin/kp_reg/kp_reg_u/kp10nn_reg_u_2019.htm (дата звернення: 01.09.2021).

32. Коваленко Л. О., Ремньова Л. М. Фінансовий менеджмент : навч. посіб. Київ : Знання, 2005. 485 с.

33. Комплексна програма розвитку малого та середнього підприємництва у Чернівецькій області на 2021-2022 роки. URL: <https://bukoda.gov.ua/storage/app/sites/23/uploaded-files/drr.pdf> (дата звернення: 16.06.2021).

34. Комплексний пакет загальнодержавних антикризових заходів подолання наслідків пандемії та створення передумов до сталого соціально-економічного зростання. Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України. Харків, 2020. URL: https://ndc-ipr.org/media/posts/presentations/COVID_Антикризові_заходи_Id1сWOb.pdf (дата звернення: 01.09.2021).

35. Контроллинг как инструмент управления предприятием / Е. А. Ананькина и др.; под ред. Н. Г. Данилочкиной. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2004. 279 с.

36. Корнева О. В. Формирование процессно-ориентированного бюджетирования на береговых рыбоперерабатывающих предприятиях : дисс. ... канд. экон. наук : 08.00.10. Санкт-Петербург, 2016. 195 с.

37. КУБ – Країна підприємців. URL: <https://kub.pb.ua/> (дата звернення: 18.06.2021).

38. Кузакова О. А. Формирование механизма финансового контроллинга на предприятиях Российской Федерации : дисс. ... канд. экон. наук : 08.00.10. Санкт-Петербург, 2008. 130 с.

39. Кузьмін О. Є., Мельник О. Г. Бюджетування на підприємстві. Київ : Кондор, 2008. 312 с.

40. Лайчук С.М. Класифікація підприємств малого бізнесу в Україні та за кордоном: порівняльний аспект. *Вісник ЖДТУ*. 2007. № 4 (42). С. 217–223.

41. Лаптев В. В., Занковский С.С. Предпринимательское (хозяйственное) право. Москва : ВолтерсКлувер, 2006. 560 с.

42. Манн Р., Майер Э. Контроллинг для начинающих / Пер. с нем.; под ред. Ю. Г. Жукова. Москва : Финансы и статистика, 1992. 208 с.

43. Марченко про "5-7-9": Ми працюємо, щоб оновити програму. Економічна правда. 10.08.2021. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2021/08/10/676762/> (дата звернення: 01.09.2021).

44. Мельник О. Г. Класифікація та призначення бюджетів підприємства. *Вісник Нац. ун-ту "Львівська політехніка"*. 2003. № 484. С. 312–319.

45. Мескон, М. Х., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента : учеб. пособ. / Пер. с англ.; под ред. Л. И. Евенко. Москва : Вильямс, 2008. 672 с. URL: <https://socioline.ru/pages/mmeskon-malbert-fhedouri-osnovy-menedzhmenta> (дата звернення: 26.05.2021).

46. Міністр фінансів провів нараду щодо активізації участі держбанків в програмі «Доступні кредити 5-7-9 %». Міністерство фінансів

України. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/ministr_finansiv_proviv_naradu_shchodo_aktivizatsii_uchasti_derzhbankiv_v_programi_dostupni_kredit_5-7-9-2187 (дата звернення: 01.09.2021).

47. Мінцифри презентувало онлайн-інструменти для бізнесу в карантин. Урядовий портал. 09.02.2021. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mincifri-prezentovalo-onlajn-instrumenti-dlya-biznesu-v-karantin> (дата звернення: 01.09.2021).

48. Міняйло Н. Гроші на бізнес від держави. В розвинених країнах уряди дають дешеві кредити малим підприємствам. Аналітичний центр ТЕКСТИ.ORG.UA. 30.06.2017. URL: http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/77577/Groshi_na_biznes_vid_derzhavy_V_rozvynenyh (дата звернення: 01.09.2021).

49. Молвинский А. Типичные ошибки при построении систем бюджетирования Финансовый директор. 2014. №6. URL: <http://fd.ru/articles/9665-tipichnye-oshibki-pripostroenii-sistem-byudjetirovaniya> (дата звернення: 27.05.2021).

50. Мусостова Д.Ш., Бисаева Д.И. Государственная поддержка малого и среднего бизнеса в Китае. Экономика и менеджмент инновационных технологий. 2016. № 1. URL: <http://ekonomika.snauka.ru/2016/01/10707> (дата звернення: 01.09.2021).

51. НБУ рекомендує банкам реструктуризувати кредити позичальникам, які постраждали через пов'язані із пандемією обмеження. 27.03.2020 р. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/nbu-rekomenduye-bankam-restrukturizuvati-krediti-pozichalnikom-yaki-postrajдали-cherez-povyazani-iz-pandemiyeyu-obmejennya> (дата звернення: 01.09.2021).

52. Нидлз Б., Андерсон Х., Колдуэлл Д. Принципы бухгалтерского учета / Пер. с англ.; под ред. Я. В. Соколова. 2-е изд. Москва : Финансы и статистика, 2004. 496 с. URL: <https://baguzin.ru/wp/belverd-nidlz-printsipy-buhgaltersko/> (дата звернення: 28.05.2021).

53. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики. Москва : Начала, 1997. 260 с.

54. Ольвінська Ю. О. Особливості державного регулювання малого підприємництва у країнах світу. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2015. № 2. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=814> (дата звернення: 01.09.2021).

55. Опитування Співки українських підприємців: половина підприємців здатні протриматися в умовах карантину не більше місяця.

02.04.2020 р. URL: <https://sup.org.ua/uk/news/419> (дата звернення: 01.09.2021).

56. Офіційний сайт Державної установи «Офіс з розвитку підприємництва та експорту». URL: <https://epo.org.ua/about/> (дата звернення: 01.09.2021).

57. Партин Г. О., Задерецька Р. І. Фінансовий контролінг : навч. посіб. Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2013. 232 с.

58. Паскалова А. Г. Фінансовий контролінг в управлінні витратами підприємства : дис. ... канд. економ. наук : 08.00.08. Київ, 2016. 242 с.

59. Петров В. Три основні форми бюджету. Як розробити та що врахувати у 2019 році? Довідник економіста. 2018. № 12. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/DG190015?an=1115> (дата звернення: 29.05.2021).

60. Политковская И. В., Ермилова Н. П. Актуальность применения современных технологий управления финансами. *Автотранспортное предприятие*. 2016. № 9. С. 34-39.

61. Полювання на кредит 5–7–9 %: чому з 700 тисяч малих і середніх підприємств України пільгові позики отримали тільки 2,5 тисячі. Радіо Свобода. 26.08.2020 р. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/problems-deshevykh-kredytiv/30803915.html> (дата звернення: 01.09.2021).

62. Попова Л. В., Исакова Р. Е., Головина Т. А. Контроллинг : учеб. пособ. Москва : Дело и Сервис. 2003. 191 с.

63. Правовые проблемы малого предпринимательства / отв. ред. Т. М. Гандилов. Москва : Зкзамен, 2001. 320 с.

64. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо соціальної підтримки платників податків на період здійснення обмежувальних протиепідемічних заходів, запроваджених з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2: Закон України від 4 грудня 2020 року № 1072-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1072-20#Text> (дата звернення: 01.09.2021).

65. Про затвердження Державної програми стимулювання економіки для подолання негативних наслідків, спричинених обмежувальними заходами щодо запобігання виникненню і поширенню гострої респіраторної хвороби COVID19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, на 2020-2022 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 травня 2020 р. № 534. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/prozatverdzhennya>

derzhavnoyi-programi-stimulyuvannya-ekonomiki-534-270520 (дата звернення: 16.06.2021).

66. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні : Закон України від 2 березня 2012 р. № 4618-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>.

67. Програма не досягла цілі: банки просять згорнути антикризові кредити під 5-7-9 % від Зеленського. Економічна правда. 9.08.2021 р. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2021/08/9/676698/> (дата звернення: 01.09.2021).

68. Прутська О. О., Ярова Ю. М. Державна підтримка підприємницької діяльності в аграрному секторі. *Збірник наук. пр. Вінниць. нац. аграр. ун-ту*. 2013. № 1 (76). С. 112 -122.

69. Птащенко Л. О., Сержанов В. В. Фінансовий контролінг : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 344 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Ptaschenko_Liana/Finansovyi_kontrolinh.pdf (дата звернення: 30.05.2021).

70. Пушкар М. С., Пушкар Р. М. Контролінг – інформаційна підсистема стратегічного менеджменту. Тернопіль : Карт-бланш, 2004. 370 с.

71. Рудик Н. І. Розвиток бюджетування як маркетингової управлінської технології. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Вип. 21. С. 392–395.

72. Самочкин В. Н., Пронин Ю. Б., Логачева Е. Н. Гибкое развитие предприятия: эффективность и бюджетирование. 2-е изд. Москва : Дело, 2002. 374 с.

73. Скоробогатова Н. Є. Ліквідність як фактор управління фінансовим розвитком промислових підприємств. *Вісник КНУТД*. №2. 2012. С. 149–157.

74. Стефанюк Н. Б. Поняття, сутність і причини виникнення контролінгу. *Фінанси України*. 2015. № 2. 146–153.

75. Стешенко О.Д. Антикризове управління в умовах пандемії. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. № 70-71, 2020. С. 75–82.

76. Стрільчук Л. В., Стрільчук Ю. І. Вплив банківського кредитування на розвиток малого та середнього бізнесу в Україні. *Економіка. Фінанси. Право*. 2017. № 4/2. С. 21-23.

77. Сухарева Л. А., Петренко С. Н. Контроллинг – основа управления бизнесом. Киев : Ольга; Ника-центр, 2002. 208 с.

78. Терещенко О. О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2003. 554 с. URL: <https://buklib.net/books/21925/> (дата звернення: 31.05.2021).

79. Тирінов А. В. Організація бюджетування на підприємстві як частина управлінського обліку. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. Економ. науки*. 2019. Вип. 34. С. 149-152.

80. Ткаченко А. М. Визначення, види бюджетів та їх роль в антикризовому управлінні підприємством. *Вісник економічної науки України*. 2009. № 2 (16). С. 145–148.

81. Томнюк Т.Л. Зарубіжний досвід підтримки малого бізнесу: уроки для України. *Економіка та суспільство*. 2018. № 16 (червень, 2018). С. 527–532. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/16_ukr/80.pdf (дата звернення: 01.09.2021).

82. Томнюк Т.Л. Фактори забезпечення економічного зростання в Україні. *Ефективна економіка*. 2018. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6399> (дата звернення: 01.09.2021).

83. Федчишина Н. М. Облік і бюджетування в управлінні діяльністю підприємства : дис. ... канд. економ. наук : 08.00.09. Київ, 2016. 233 с.

84. Финансовое планирование в организациях : учеб. / Под ред. Л. Г. Паштовой. Москва : КНОРУС, 2019. 274 с. URL: <http://library.fa.ru/files/Pashtova.pdf> (дата звернення: 02.06.2021).

85. Фінансовий та управлінський облік за національними стандартами : підруч. 7-ме вид., перероб. і допов. / М. Ф. Огійчук та ін. Київ : Алерта, 2016. 1040 с.

86. Фісуненко П. А. Роль бюджету та процесу бюджетування в управлінні підприємством. *Молодий вчений*. 2016. № 5. С. 178–181.

87. Хан Д. Планирование и контроль: концепция контроллинга / Пер. с нем.; под ред. А. А. Турчака, Л. Г. Головача, М. Л. Лукашевича. Москва : Финансы и статистика, 1997. 765 с.

88. Хорват и партнеры. Концепция котроллинга : Управленческий учет. Система отчетности. Бюджетирование / Пер. с нем. М. Гавриш, С. Данишевич, В. Толкач. 4-е изд. Москва : Альпина Паблишерз, 2009. 269 с. URL: <https://www.alpinabook.ru/catalog/book-5921/> (дата звернення: 06.06.2021).

89. Хорнгрен Ч. Т., Фостер Дж. Бухгалтерский учёт: управленческий аспект / Пер с англ.; под ред. Я. В. Соколова. Москва : Финансы и статистика, 2004. 416 с.

90. Хоуп Дж., Фрейзер Р. Бюджетирование каким мы его не знаем. Управление за рамками бюджетов / Пер. с англ.; под ред. Р. В. Кащеева Москва: ООО «Вершина», 2005. 256 с. URL: <https://altairbook.com/category/12368-finansovyy-analiz-ocenka-uchet-i-planirovani/page-61.html> (дата звернення: 06.06.2021).
91. Хруцкий В. Е., Гамаюнов В. В. Внутрифирменное бюджетирование: Настольная книга по постановке финансового планирования; 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Финансы и статистика, 2008. 464 с.
92. Черненко С. М. Роль малого підприємництва у створенні інноваційно-конкурентного середовища України в регіональних інноваційних системах. *Проблеми економіки*. 2012. Вип. 3. С. 56-61.
93. Чистов С. М., Никифоров А. Є., Мельник А. Ф. Особливості сучасної парадигми державного регулювання економіки. *Наука й економіка*. 2005. № 3. С. 103-110.
94. Шелудько В. М. Фінансовий менеджмент : підруч. 2-ге вид., стер. Київ : Знання, 2013. 375 с.
95. Шеремет А. Д., Ионова А. Ф. Финансы предприятий: менеджмент и анализ : учеб. пособие. 2-е изд., испр. и доп. Москва : ИНФРАМ, 2008. 479 с.
96. Шим Д. К., Сигел Д. Г. Основы коммерческого бюджетирования. Полное пошаговое руководство для нефинансовых менеджеров / Пер. с англ.; под ред. И. Г. Гладкова. Санкт-Петербург : Азбука: Бизнес Микро, 2003. 476 с.
97. Штрайт Б., Петрик О. Контролінг і управління підприємством. *Бухгалтерський облік і аудит*. 1995.
98. Щиборщ К. В. Бюджетирование деятельности промышленных предприятий России. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Дело и Сервис, 2005. 588 с.
99. National Small Business Association. NSBA 2017 Year-End Economic Report. URL: <http://nsba.biz/wp-content/uploads/2018/02/Year-End-Economic-Report-2017.pdf> (дата звернення: 01.09.2021).